

Kalvmärkning - rena folkfesten

Midsommartid i Norr- och Västerbotten är en tid förknippad med hårt arbete, ja i alla fall om man äger renar. Under de ljusa veckorna kring

midsommar råder en febril aktivitet då alla de renkalvar som föddes i maj månad skall märkas. Ulrik Bylander, med rötterna i Mark, följde

under en dag med Östra Kikkejaur's sameby när man hade kalvmärkning i området kring Pjesker några mil söder om Arvidsjaur.

Fortsättning på nästa uppslag

Det går undan när renarna korsar vägen och drivs in mot hagen med hjälp av helikopter och springande renskötare.

Efter insamlingen är renarna uppjagade och dundrar runt i en stor cirkel inne i inhägnaden.

Ofta blir skällvajans kalv dödad eftersom björn och andra rovdjur så enkelt kan följa och lokalisera klockljudet från mamman. Då är den månadsgamla kalven ett lätt byte.

Gustav Lundgren, 15 år

Fortsättning från föregående uppslag

När man hör ordet renskötsel vandrar tankarna vidare till ett kargt landskap av vindpinade fjällbjörkar och mäktiga fjäll och älvdalar. Men nu står jag något fundersam om jag kommit rätt, i en grönskande hage med långt saftigt gräs och allsköns midsommarflora. Fåglarna sjunger för fullt i den ljumma kvällen och de för faktiskt mina tankar närmare mina hemtrakter i Sjuhäradsbygden än till Norrbotten. Jag ringer till Anders Rut som är ordförande i Ötra Kikkejaurs sameby och frågar om jag kommit rätt, här är inte en själ nämligen.

–De är hos dig när som helst säger han, jag är på väg upp i helikoptern och de för just från flygplatsen ut mot dig.

Inte en ren i sikte

Mycket riktigt kommer snart de första bilarna, men de kör förbi. Lite snopet, och jag ringer efter ett tag en av killarna som jag känner i bilen och frågar om jag verkligen kommit rätt. Jo då, blir svaret lugnt, vi skulle bara kolla om vi kunde se några renar längs en avtagsväg bakom renfällan.

Frågan som jag tidigare ställt mig blir nu åter aktuell: Hur i hela friden får man

När kalvarna har försetts med en nummerbricka dokumenterar man vilken kalv som hör till vilken vaja. Först därefter kan kalvarna märkas.

tag på alla renar som befinner sig huller om buller på ett så stort område?

Efter en halvtimme råder det en febril aktivitet utmed renfällan. Nu har runt 25 personer kommit och arbetet organiseras praktiskt och rutinmässigt. Några rustar renhagen inför märkningen medan andra förbereder själva insamlingen av djuren.

Jag följer med Johan och Martin Lundgren, två av tre bröder som livnär sig på renskötseln. Vi åker västerut med en VW-pickup. Med hjälp av kommunikationsradio håller Martin kontakten med helikoptern som dirigerar oss allt längre in i skogen. Jag kan se att helikoptern hovrar framför oss och några kilometer in på med vägen stannar vi och Johan Lundgren sticker iväg för att hjälpa helikoptern att driva renarna. Johan kommer att både springande och snabbt gående följa renarna över myr- och skogsmarker ända fram till renfällan. En imponerande löptur kan jag intyga för den som inte sett terrängen.

Helikoptern låter som en hund

Vi åker tillbaka mot renfällan igen och halvvägs släpper vi av Martin Lundgren som innan han springer iväg vänder sig till mig och säger: "Ställ dig vid vägska-

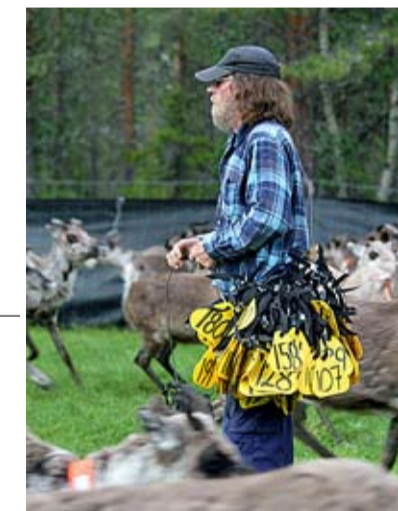
let uppe mot Byskeälven och Ellevarevägen så kan du säkert få fina bilder när renhjorden kommer över vägen". Han tittar mot Rasmus, bilens förare, som nickar bekräftande och sedan försvinner han löpande in i skogen.

Uppe vid vägskalet dit vi dirigerats är det helt lugnt och jag står och pratar med Rasmus om allt mellan himmel och jord. Det är verkligen skogstyst men så efter drygt 20 minuter tycker jag mig plötsligt höra en hund skälla och undrar var den kom ifrån. Rasmus lyssnar och säger: "Nej, det där är inte en hund – det är helikoptern! Den har en högtalare som nästan låter som en skällande hund när de driver renarna."

Ytterligare några minuter går men nu börjar det hända grejer.

Från att ha varit en lugn och tyst korsning med tråkigt plågsamma mygg så dyker plötsligt tre VW-pickuper upp i tät kolonn. Jag skymtar genom skogen att det börjar röra på sig och jag känner att spänningen i luften börjar stiga. Här kommer det nog att bli action, tänker jag.

Några av killarna på pickuperna hoppar oväntat ner och springer rakt ut i skogen och nu börjar det mullra inifrån den snåriga skogen... Flera hund-

Alla kalvar måste försees med en nummerbricka före märkningen.

Hilda Granberg, fem år, deltar för fullt i kalvmärkningen.

En sprallig kalv får brickan runt halsen.

ra renar väller över vägen som en stor brun lavaflod och det går fort, så fort att renskötarna får anstränga sig ordentligt för att styra den vilda flocken som tuffar fram som ett skenande lokomotiv. Nu uppenbarar sig återigen helikoptern som en bevingad hjälpare och på låg höjd driver den tillsammans med renskötarna på marken skickligt in renarna mot den fångstarm som öppnats i mot hagen.

Marken gungar

Djuren är ordentligt uppjagade efter ihopsamlingen som pågått under några timmar och instinktivt roterar den dundrande hjorden i en stor cirkel inne i hagen som nu slutits till så att inga renar kan ta sig ut igen. Det luktar vilt från de många djuren och marken gungar av den frustande hjordens framfart. Kalvarna och vajorna (renhonorna) ropar efter varandra och man kan se hur de trots tumultet och den höga farten söker efter varandra. Precis som de flesta andra djur så kan honan urskilja sin kalv i mängden just på dess läte. Jag står endast ett par meter från hjorden och fotograferar men känner att jag måste backa några steg, sådan kraft är det i den mäktiga flocken.

Fortsättning på nästa uppslag

En äldre man har fångat en kalv i benet med bara händerna. Ibland lyckas det, ibland inte.

Kalvmärkningskniv. Bladet är specialanpassat för att kalven ska blöda så lite som möjligt.

Kalven varken rycker till eller markerar smärta trots att den blir skuren i öronen.

Om det vore liknande siffror på en boskapsbesättning i Västergötland eller Halland skulle det bli ett väldigt liv. Tänk er själva, om 30 procent av alla nyfödda kalvar på en bondgård skulle falla offer för björnen.

Fortsättning från föregående uppslag

Efter cirka en halvtimme så har flocken lugnat sig även om den fortfarande cirkulerar i hagen. Nu kommer det andra momentet i kalvmärkningen, att fånga in och hänga en nummerbricka på varje kalv. Nummerskylten kommer senare att vara till hjälp för att identifiera vajan. Med hjälp av mammans öronmärkning vet man alltså vems ren det är eftersom kalven söker sig till henne när det lugnat ner sig i hagen. Med hjälp av en lång trästång och en snara försöker man fånga in kalven genom att snara den i bakbetet. Det ser inte så behagligt ut när kalven snärjs i benet och jag frågar Anders Rut, ordförande i samebyn, om de inte skadar sig.

–Nej, säger Anders, det är ganska ovanligt. Det var betydligt mer skador förr när vi använde lass. Då hände det att kalven kunde bryta ett ben vid infångandet och var tvungen att avlivas.

Fångar renkalvar med händerna

Jag ser heller ingen kalv som skadas under kvällen, däremot ser jag hur de mer rutinerade renskötarna fångar renkalven endast med hjälp av händerna. Ibland lyckas det och ibland inte. Jag hinner i alla fall med några skratrande bildtagningarna.

Nu vidtar en stund av vila och lugn, kalvarna är numrerade och alla lämnar hagen för att fika. Jag sätter mig vid en av eldarna och här inmundigas allt från torkat renkött till hamburgare, mackor och kaffe. Jag frågar Patrik Lundgren hur kniven man märker renkalven med ser ut och hur man gör sitt renmärke på kalvens öra. Deltagarna runt elden plockar fram lite olika knivar, de har alla vackert utsmickade knivskaft och knivsidor i renhorn och läder. Gemensamt är att knivbladen är små för att kalven ska blöda så lite som möjligt under märkningen.

–Om du tittar på min bror Johans kniv så ser du att han har renmärket på knivbutten. Vill höra vad märket heter frågar Johan. "Olges nappen mingel raidles goro skarja" på samiska betyder ordagrant "Höger huvudsnitt barkbiten 2 bitar V-snitt". På detta sätt känner vi igen våra renar och alla andra här har även de sina egna unika renmärken.

Under den två timmar långa paus

Sarv, vaja & härk

■ Renen är ett hjortdjur. Den stora skillnaden mot andra hjortdjur är att både hanar och honor utvecklar horn. Hanarna använder sina horn uteslutande för att markera status och imponera på honor vid brunsten under hösten medan honorna behåller sina horn under vårvintern och faller dem först efter kalvningen.

■ Vildrenen utrotades i Sverige under senare delen av 1800-talet och finns endast kvar i delar av Norge. Man antar att de få kvarvarande vildrenarna i Sverige senare blandades med tamrenarna. Skillnaden mellan arterna är att vildrenen har något längre ben, större klövar och smalare hornkrona.

■ En tamren är mellan 90 och 140 cm hög och väger 60–160 kilo, färgen på pälsen är gråbrun. Renen byter päls två gånger om året och vinterpälsen med dess ihåliga strån har en väldigt bra isoleringsförmåga. Bland tamrenarna skiljer man mellan skogs- och fjällren, där senare har något mörkare päls.

Märket på Johan Lundgrens knivbutt.

■ Renarnas utbredningsområde i Sverige sprider sig från Norrbotten ända ner till Dalarna och Idre sameby.

■ Renkalvarna föds under maj månad och honan är dräktig ca 225 dagar.

■ Den samiska benämningen för djuren är sarv för rentjur, vaja för renko och härk för en kastrerad rentjur.

■ Renen livnar sig på växter, blad och träd samt under vintern olika sorters lavar. Den har stor hjälp av sin tvådelade klöv när den ska gräva fram föda ur marken. Klöven har sådan form att renen lätt tar sig fram i lerig och stenig terräng.

■ Det mesta av renen tas tillvara efter slakten. Hudar och skinn beredes, Renköttet är dessutom en delikatess och säljs som filéer, stekar, skav, rökt och torkat kött och som korvprodukter.

som varit har klockan hunnit nära sig nio på kvällen. Eftersom det är middagspaus är det ljus dygnet runt här uppe men det har blivit påtagligt svalare och fuktigare i luften. Under pausen har också renskötarna hunnit märka upp vems kalv som är vems och en lista har upprättats med alla djuren i hagen. Nu följer den del som jag egentligen var mest nyfiken på, märkningen av kalvarna.

Alla kalvar protokollförs

Hagen fylls åter med människor men det är mycket lugnare nu när många av djuren har fått vila. Kalvarna fångas precis som tidigare med hjälp av snara eller med handen. När en kalv fångats in så bärs den fram och protokollförs enligt den lista som upprättats över vems kalv det är, prickas av och överlämnas sedan till rätt renskötare för att få sin märkning. Jag följer nyfiken Gustav Lundgren, 15 år, från Arvidsjaur som har fullt upp med att fånga in och märka kalvar.

–Kolla här, Ulrik, säger han. Det här är skällvajas kalv som dessutom är albino. Det är väldigt ovanligt att de överlever om de saknar pigment, säger Gustav. Ofta blir skällvajas kalv dödad eftersom björn och andra rovdjur så enkelt kan följa och lokalisera klockljudet från mamman och då är den månads-gamla kalven ett lätt byte.

Gustav sätter sig grensle över kalven och mamma Ulrika har kommit till undsättning och lugnar kalven genom att låta den dia på handen. Gustav skär varsamt i kalvens båda öron och märker genom att ta både stora och små bitar för att få just sitt unika märke. Kalven ligger lugnt och stilla och verkar mest fokuserad på att dia. Jag blir lite förvånad, för det verkar inte bekomma kalven att det karvas i dess mjuka öron, den varken rycker till eller markerar smärta.

Lite av en folkfest

Gustav stoppar försiktigt ned sin kniv, några bloddroppar syns från kalvens öra och på handen, så släpper han upp kalven som med ett ryck springer iväg mot de andra renarna och sin mamma. Gustav ler mot mig och det syns att han är väldigt stolt över att få vara med och jobba med sin far och hans bröder.

När jag tittar runt i hagen ser jag även människor som inte är renägare eller har någon direkt anknytning till samebyn, men kalvmärkningen är lite av en folkfest här uppe i norr och många åker ut bara för att hjälpa till eller bevittna händelsen på nära håll.

Så var det där med rovdjuren. Vid brasan passade jag på att fråga renskötaren Patrik Lundgren om hur många kalvar som överlever efter kalvningen och om någon av dessa faller offer för sjukdomar eller rovdjur.

–Ja, säger Patrik lite eftertänksamt, uppe till fjälls kan nog förlusterna av renkalvar som blir tagna av björn, räv eller andra rovdjur vara något större än här. Någon exakt siffra har jag inte heller för dem, men hos oss är förlusterna ca 30 procent av kalvarna. Om det vore liknande siffror på en boskapsbesättning hos en lantbrukare i Halland eller Västergötland skulle det bli ett väldigt pådrag. Tänk er själva, om 30 procent av alla nyfödda kalvar på en bondgård skulle falla offer för björnen! Det är tyvärr så det är, säger Patrik medan han fyller på min kåsa med kaffe.

Stolta över sitt yrke

Klockan börjar närma sig tolv och jag kör hemåt i den vackra midsommarnatten.

I hagen jobbar man färdigt med att märka de sista renkalvarna men jag orkade uppriktigt sagt inte vara kvar längre, mätt på upplevelse för dagen helt enkelt. Jag passerar några sjöar där dimman försiktigt lagt sig över vattnet och jag stannar bilen för en stund. De svaga solstrålar som når fram ger molnen härliga pastellfärger och jag känner mig upprymd.

Vilket äventyr jag varit med om, och hur många yrkesstolta renskötare har jag inte talat med under dagen. Ett par av ungdomarna jag mött berättar dessutom att de gärna vill bli renskötare på heltid och föra traditionen och yrket vidare, bara det går ihop ekonomiskt. Framtiden är oviss och mycket kan ju hända.

Jag kör iväg från den vackra sjön där jag stått och varvat ner ett tag när titeln "100 saker man måste göra innan man dör" dyker upp i mitt huvud. Jag ler lite för mig själv. Kalvmärkning i Sapmi skulle definitivt platsa bland dessa. ■

Med vän hand lägger Hugo Lundgren, en av många ungdomar som deltar i märkningen, ner en kalv.